

Verantwoording

Inhoud

1. Groeiplaatstypen.
2. Selectie karakteristieke en structuurbepalende soorten ooibossen.
3. Vertaling van ecotopen naar leefgebieden ooibossoorten.
4. Dispersie en vestiging van karakteristieke flora van ooibossen.
5. Dispersieafstand en areaal leefgebied van karakteristieke fauna van ooibossen.
6. Oppervlaktebehoefte ooibossen.
7. Referenties.

1. Groeiplaatstypen

De indeling in zes oobosgroeiplaatsen is gebaseerd op de groeiplaatskenmerken uit Wolf et al. (2001): overstromingsduur, overstromingsdynamiek (oeverzone), bodemsubstraat en grondwaterstand. Van de vier genoemde groeiplaatskenmerken zijn beperkt bronnen beschikbaar die het gehele rivierengebied integraal dekken, met een voor deze toepassing toegesneden classificatie en vergelijkbare ruimtelijke resolutie. De kaart van de groeiplaatstypen moet om die reden beschouwd worden als meest adequate inschatting van de groeiplaats op basis van het beschikbare bronmateriaal op de schaal van het riviergebied. Het zal duidelijk zijn dat de resultaten met deze methode slechts indicatief zijn. Voor specifieke inrichtingsprojecten is deze analyse niet voldoende, en zal aanvullend landschapsecologisch onderzoek plaats moeten vinden. De groeiplaatstypenkaart is gebaseerd op de zes bronnen in tabel 1. Per groeiplaatstype is aangegeven welke informatie uit de betreffende bron voor de classificatie is gebruikt. Na de tabel wordt een aantal bronnen nader toegelicht. In een GIS-bewerking zijn de verschillende bronbestanden samengevoegd tot een kaart.

Tabel 1.1 Overzicht van bronnen en criteria voor classificatie van groeiplaatstypen

Bronnen					Groeiplaatsen					
Nr	type	bronhouder	type	datum	I	II	III	IV	IVa	V
					rivierstranden	lage uiterwaarden	vochtige uiterwaarden	hoge uiterwaarden	Kwelgevoede strangen	Oeverwallen en rivierduinen
1	Overstromingsduurklasse	RWS	grid	2016	>60	>60	60-10	10- 1	10-1	<1
2	Foto-interpretatie (vegetatiestructuur)	RWS	polygon	2017	(k4) onbegroeid natuurlijk substraat; (p) pioniervegetatie	overige structuurtypen				
3	Ecotopen 4e cyclus	RWS	polygon	2012 - 2108	zone: Oevers; mechanische dynamiek: (S)sterk/ (M)matig	zone: Oevers; mechanische dynamiek: (G) gering; zone terrestrisch alle dynamiek klassen				
4	Fysiotopenkaart	WENR	polygon	2013	rivierstrand; rivierduin (actief)	Vergraven uiterwaard of weerd; verlaten uiterwaardgeulen	Vergraven uiterwaard of weerd; oeverwallen / kronkelwaardruggen	Vergraven uiterwaard of weerd; oeverwallen / kronkel-waardruggen	Vergraven uiterwaard of weerd; verlaten uiterwaardgeulen	rivierduin (niet actief); actieve oeverwal; oeverwallen en kronkelwaardruggen
5	Bodemkaart 1:50.0000; Grondsoortenkaart	WENR	polygon	<2000	x	(30) lichte zavel (40) zware zavel; (50) lichte klei; (60) zware klei	(30) lichte zavel (40) zware zavel; (50) lichte klei; (60) zware klei	(30) lichte zavel (40) zware zavel; (50) lichte klei; (60) zware klei	(10) veen, (20) zand; (30) lichte zavel	(20) zand; (30) lichte zavel
					<----- 40, 50, 60 = IV					
6	GLG	NHI	grid	1998-2006		< 75	> 75	> 120	<75 <75	>120

Ad 1 Overstromingsduurklasse

De classificatie van de overstromingsduur voor de Rijntakken is afgeleid van de Inundatiekaarten van de Rijntakken (RWS-ON, 2019). Deze kaart is gebaseerd op de waterstanden op de as van de rivier, de zogenaamde betrekkinglijnen uit 2018 en de geometrie van de uiterwaarden (baseline-rijn-j19_5-v1; hoogteligging). Voor de inundatie van de uiterwaarden zijn de waterstanden per rivierkilometer met een GIS-bewerking over de volledige breedte van de rivier doorgetrokken, en tussen de kilometers lineair geïnterpoleerd. Hierdoor ontstaat een vlakdekkend waterstandsverloop van Lobith tot de benedenstroomse grenzen tussen de bandijken/winterdijken.

De classificatie van de overstromingsduur voor de Maas is niet gebaseerd op een berekening van de waterstand vanuit de as van de rivier maar op een Waqua-2D berekening model j18_5-v1 (RWS_ZN, 2019). De dalvlakte en uiterwaarden langs de Maas die in de Waqua-2D berekening als hoogwatervrij naar voren komen zijn gerekend tot groeiplaatstype IV, IVa of V afhankelijk van de overige groeiplaatsfactoren.

In tabel 1.2 is de relatie weergegeven tussen de afvoer op de Rijn en de Maas en de overstromingsduur.

Tabel 1.2 Overstromingsduurklasse en afvoer Rijn en Maas

Overstromingsduurklasse (dg/jr)	Rijn-afvoer (m3/sec.)	Maas-afvoer (m3/sec.)
> 60	3036	425
10-60	5056	920
1-10	5982	1280
< 1	6947	1439

Ad 2 Foto-interpretatie van de structuurtypen (2017)

Deze kaart, die de basis vormt voor de Ecotopenkartering 5^e cyclus, is gebruikt om rivierstranden en onbegroeide oevers van strangen en plassen in beeld te brengen als vestigingsbiotoop van zachthoutoibossen (groeiplaatstype I en II).

Ad 3 Ecotopenkaart 4^e cyclus

Deze kaart is gebruikt om onderscheid te maken tussen groeiplaatstype I, hoog-dynamische rivierstranden met oobos van Zwarte populier en de laag-dynamischer oeverzones langs strangen en plassen in de uiterwaard.

Ad 4 Fysiotopenkaart

Deze kaart is met name gebruikt bij de classificatie van groeiplaatstype V, hardhoutoibos op zandige oeverwallen en kronkelwaarden en (inactieve) rivierduinen. Daarnaast is de kaart aanvullend gebruikt bij de classificatie van groeiplaatstype I. (Kater et al., 2012)

Ad 5 Bodemkaart van Nederland 1:50.000

De bodemkaart is gebruikt bij het maken van onderscheidt tussen groeiplaatstype IV, IVa en V op basis van de samenstelling van de bodem: zand, klei en veen.

Ad 6 Gemiddeld laagste grondwaterstand (GHG)

Verschillende regionale modeluitvoeren van het NHI zijn voor deze toepassing beoordeeld en uiteindelijk niet geschikt geacht omdat in de 'overlap' tussen modellen grote verschillen voorkomen in de modeluitvoer. Uiteindelijk is alleen voor de classificatie van groeiplaats type IVa (kwelgevoede strangen) het Landelijk grondwatermodel (LGM3.4 1998-2006) gebruikt in combinatie met de bodemkaart (veen, zand en lichte zavel) en het bijpassend fysiotoop (verlaten uiterwaardgeulen).

2. Selectie karakteristieke en structuurbepalende soorten ooibossen

De soortenlijst betreft:

- Karakteristieke soorten van ooibos (=binnen de Fysisch geografische regio (FGR) Rivierengebied met substantieel leefgebied in ooibos) inclusief voorafgaande ontwikkelingsstadia, struwelen, heggen, mantels en zomen.
- Overige structuurbepalende houtige soorten van hardhoutooibos.

De soortenlijst is samengesteld uit de volgende bronnen:

1. Typische soorten van habitattypen H91E0_A, H91E0_B, H91F0 (Alluviale bossen) voor zover met zwaartepunt van voorkomen in ooibos (NB sommige 'constante typische soorten' vallen af).
2. Kwaliteitsoorten van beheertypen N14.01 (Rivier- en beekbegeleidend bos), N17.01 (Vochtig hakhout en middenbos) en N01.03 (Rivier- en moeraslandschap) voor zover met zwaartepunt van voorkomen in ooibos.
3. Karakteristieke soorten (vaatplanten en mossen) van habitattypen H91E0_A, H91E0_B, H91EF zoals gebruikt voor de Artikel 17-rapportage van Structuur & Functie van habitattypen in 2018/2019. Per definitie met zwaartepunt in ooibos (NB Omvat ook de soorten van categorieën 1 en 2; documentatie i.s.m. CBS wordt in 2019 opgeleverd).
4. Overige structuurbepalende houtige soorten van hardhoutooibos volgens Hommel et al. (2014).
5. Karakteristieke faunasoorten met afhankelijkheid van bomen/bos uit rapport De Lange et al. (2013): kamsalamander, knotwilgslak en bever.
6. Karakteristieke vogelsoorten ontleend aan inventarisaties in de Biesbosch (Slaterus et al., 2010).

De lijst is aangevuld met faunasoorten aangedragen door experts en de begeleidingscommissie Afwegingskader ooibossen met o.a. diverse ongewervelden, otter, en boomkikker.

De verspreidingsgegevens van de plantensoorten zijn ontleend aan de Landelijk Vegetatiedatabank (LVD) en van de diersoorten van de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) en beslaan de periode 1990-2019. In het totaal is de verspreiding van 118 kenmerkende soorten weergegeven verdeeld over 8 soortgroepen:

- mossen: 19 (bodem, dikke bomen, dood hout)
- vaatplanten: 51 (bos(groeiplaats)typen)
- overige houtige vaatplanten: 17 (bos(groeiplaats)typen)
- broedvogels: 16 (bijvoorbeeld blauwborst, wielewaal en zwarte Ooievaar)
- weekdieren: 1 (knotwilgslak)
- zoogdieren: 2 (bever & otter)
- insecten: 10 (bijvoorbeeld klein vliegend hert & sleedoorpage)
- amfibieën: 2 (kamsalamander, knoflookpad & boomkikker)

Een volledig overzicht van de geselecteerde soorten is weergegeven in de onderstaande tabel.

Van de gegevens uit Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) zijn alleen de locatie specifieke waarnemingen (locatie _type: coördinaat, punt, vlak ≤ 1ha) in het Afwegingskader oibossen opgenomen.

Toelichting bij de kolommen:

Per soort is aangegeven

- taxonomische groep, wetenschappelijke en Nederlandse naam
- uit welke bron(nen) de soort afkomstig is: 1-6 (zie hierboven)
- aanduiding van biotoop: open/struweel/bosrand/bos
- aanduiding van (reproductie)habitat: bodem/dikke bomen/dood hout
- voor welk habitatype (91E0)A, (91E0)B en (91)F(0) (en corresponderend beheertype) de soort kwalificeert
 - Kar: karakteristieke soorten habitattypen (C1: karakteristiek; C0: benchmark; X: overige soorten niet gebruikt voor Art17-rapportage)
 - TS: typische soorten habitattypen: E(exclusief), K(arakteristiek), C(onstant)
 - BT: kwaliteitsoorten beheertypen N14.01 en N17.01
- (voor 91E0A) aanduiding op soort vooral voorkomt in rivierengebied (R) en/of zoetwatergetijdengebied (Z)

Tabel 2.1 Lijst van karakteristieke oibossoorten

Taxonomische groep	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Amfibieën	Triturus cristatus	Kamsalamander
Amfibieën	Hyla Arborea	Boomkikker
Mossen	Anomodon attenuatus	Klein touwtjesmos
Mossen	Anomodon viticulosus	Groot touwtjesmos
Mossen	Brachythecium mildeanum	Moerasdikkopmos
Mossen	Fissidens bryoides	Gezoomd vedermos
Mossen	Fissidens exilis	Dwergvedermos
Mossen	Fissidens gymnandrus	Vloedvedermos
Mossen	Fissidens taxifolius	Kleivedermos
Mossen	Homalia trichomanoides	Spatelmos
Mossen	Isothecium alopecuroides	Recht palmpjesmos
Mossen	Lunularia cruciata	Halvemaantjesmos
Mossen	Mnium marginatum	Rood sterrenmos

Taxonomische groep	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Mossen	<i>Neckera complanata</i>	Glad kringmos
Mossen	<i>Oxyrrhynchium pumilum</i>	Klein snavelmos
Mossen	<i>Oxyrrhynchium schleicheri</i>	Kalksnavelmos
Mossen	<i>Plagiomnium ellipticum</i>	Stomp boogsterrenmos
Mossen	<i>Scleropodium cespitans</i>	Vossenstaartmos
Mossen	<i>Syntrichia latifolia</i>	Riviersterretje
Mossen	<i>Thamnobryum alopecurum</i>	Struikmos
Mossen	<i>Timmia megapolitana</i>	Vloedschedemos
Vaatplanten	<i>Acer pseudoplatanus</i>	Gewone esdoorn
Vaatplanten	<i>Adoxa moschatellina</i>	Muskuskruid
Vaatplanten	<i>Aegopodium podagraria</i>	Zevenblad
Vaatplanten	<i>Alliaria petiolata</i>	Look-zonder-look
Vaatplanten	<i>Allium scorodoprasum</i>	Slangenlook
Vaatplanten	<i>Arum maculatum</i>	Gevlekte aronskelk
Vaatplanten	<i>Ballota nigra ssp. meridionalis</i>	Stinkende ballote
Vaatplanten	<i>Brachypodium sylvaticum</i>	Boskortsteel
Vaatplanten	<i>Bryonia dioica</i>	Heggenrank
Vaatplanten	<i>Caltha palustris ssp. araneosa</i>	Spindotterbloem
Vaatplanten	<i>Cardamine amara</i>	Bittere veldkers
Vaatplanten	<i>Carex strigosa</i>	Slanke zegge
Vaatplanten	<i>Carex sylvatica</i>	Boszegge
Vaatplanten	<i>Circaea lutetiana</i>	Groot heksenkruid
Vaatplanten	<i>Clematis vitalba</i>	Bosrank
Vaatplanten	<i>Cornus sanguinea</i>	Rode kornoelje
Vaatplanten	<i>Corydalis solida</i>	Vingerhelmbloem
Vaatplanten	<i>Crepis paludosa</i>	Moerasstrepzaad
Vaatplanten	<i>Cruciata laevipes</i>	Kruisbladwalstro
Vaatplanten	<i>Elymus caninus</i>	Hondstarwegras
Vaatplanten	<i>Equisetum ramosissimum</i>	Vertakte paardenstaart
Vaatplanten	<i>Equisetum x moorei</i>	Vertakt schaafstro

Taxonomische groep	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Vaatplanten	<i>Erysimum virgatum</i>	Stijve steenraket
Vaatplanten	<i>Euonymus europaeus</i>	Wilde kardinaalsmuts
Vaatplanten	<i>Fraxinus excelsior</i>	Es
Vaatplanten	<i>Fritillaria meleagris</i>	Kievitsbloem
Vaatplanten	<i>Gagea lutea</i>	Bosgeelster
Vaatplanten	<i>Geum urbanum</i>	Geel nagelkruid
Vaatplanten	<i>Impatiens noli-tangere</i>	Groot springzaad
Vaatplanten	<i>Jacobaea paludosa</i>	Moeraskruiskruid
Vaatplanten	<i>Lamium maculatum</i>	Gevlekte dovenetel
Vaatplanten	<i>Leucojum aestivum</i>	Zomerklokje
Vaatplanten	<i>Lysimachia nummularia</i>	Penningkruid
Vaatplanten	<i>Neottia ovata</i>	Grote keverorchis
Vaatplanten	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	Gewone vogelmelk
Vaatplanten	<i>Petasites hybridus</i>	Groot hoefblad
Vaatplanten	<i>Populus nigra</i>	Zwarte populier
Vaatplanten	<i>Prunus padus</i>	Gewone vogelkers
Vaatplanten	<i>Quercus robur</i>	Zomereik
Vaatplanten	<i>Ranunculus auricomus</i>	Gulden boterbloem
Vaatplanten	<i>Rumex sanguineus</i>	Bloedzuring
Vaatplanten	<i>Salix alba</i>	Schietwilg
Vaatplanten	<i>Salix triandra</i>	Amandelwilg
Vaatplanten	<i>Salix viminalis</i>	Katwilg
Vaatplanten	<i>Senecio sarracenicus</i>	Rivierkruiskruid
Vaatplanten	<i>Silene baccifera</i>	Besanjelier
Vaatplanten	<i>Stachys sylvatica</i>	Bosandoorn
Vaatplanten	<i>Stellaria nemorum</i>	Bosmuur
Vaatplanten	<i>Ulmus laevis</i>	Fladderiep
Vaatplanten	<i>Ulmus minor</i>	Veldiep
Vaatplanten	<i>Viola odorata</i>	Maarts viooltje
VaatplantenOverigHoutig	<i>Acer campestre</i>	Spaanse aak

Taxonomische groep	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
VaatplantenOverigHoutig	<i>Acer platanoides</i>	Noorse esdoorn
VaatplantenOverigHoutig	<i>Alnus glutinosa</i>	Zwarte els
VaatplantenOverigHoutig	<i>Betula pendula</i>	Ruwe berk
VaatplantenOverigHoutig	<i>Carpinus betulus</i>	Haagbeuk
VaatplantenOverigHoutig	<i>Corylus avellana</i>	Hazelaar
VaatplantenOverigHoutig	<i>Crataegus monogyna</i>	Eenstijlige meidoorn
VaatplantenOverigHoutig	<i>Crataegus laevigata</i>	Tweestijlige meidoorn
VaatplantenOverigHoutig	<i>Fagus sylvatica</i>	Beuk
VaatplantenOverigHoutig	<i>Malus sylvestris</i>	Wilde appel
VaatplantenOverigHoutig	<i>Prunus spinosa</i>	Sleedoorn
VaatplantenOverigHoutig	<i>Rhamnus cathartica</i>	Wegedoorn
VaatplantenOverigHoutig	<i>Ribes rubrum</i>	Aalbes
VaatplantenOverigHoutig	<i>Ribes uva-crispa</i>	Kruisbes
VaatplantenOverigHoutig	<i>Sambucus nigra</i>	Gewone vlier
VaatplantenOverigHoutig	<i>Sorbus aucuparia</i>	Gewone lijsterbes
VaatplantenOverigHoutig	<i>Tilia platyphyllos</i>	Zomerlinde
Vogels	<i>Accipiter gentilis</i>	Havik
Vogels	<i>Cettia cetti</i>	Cetti's zanger
Vogels	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	Appelvink
Vogels	<i>Dendrocopos minor</i>	Kleine bonte specht
Vogels	<i>Hippolais icterina</i>	Spotvogel
Vogels	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Nachtegaal
Vogels	<i>Luscinia svecica</i>	Blauwborst
Vogels	<i>Oriolus oriolus</i>	Wielewaal
Vogels	<i>Parus montanus</i>	Matkop
Vogels	<i>Remiz pendulinus</i>	Buidelmees
Vogels	<i>Muscicapa striata</i>	Grauwe vliegenvanger
Vogels	<i>Pandion haliaetus</i>	Visarend
Vogels	<i>Sitta europaea</i>	Boomklever
Vogels	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Zeearend

Taxonomische groep	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
Vogels	<i>Ciconia nigra</i>	Zwarte Ooievaar
Vogels	<i>Milvus migrans</i>	Zwarte wouw
Weekdieren	<i>Clausilia dubia</i>	Knotwilgslak
Zoogdieren	<i>Castor fiber ssp. albicus</i>	Bever
Zoogdieren	<i>Lutra Lutra</i>	Otter
Insecten	<i>Dorcus parallelipedus</i>	Klein vliegend hert
Insecten	<i>Aromia moschata</i>	Muskusboktor
Insecten	<i>Leptidea sinapis</i>	Boswitje
Insecten	<i>Apatura iris</i>	Grote weerschijnvlinder
Insecten	<i>Nymphalis polychloros</i>	Grote vos
Insecten	<i>Thecla betulae</i>	Sleedoornpage
Insecten	<i>Argynnis paphia</i>	Keizersmantel
Insecten	<i>Smerinthus ocellata</i>	Pauwoogpijlstaart
Insecten	<i>Catocala nupta</i>	Rood weeskind
Insecten	<i>Melanthia procellata</i>	Witvlekbosrankspanner

3. Vertaling van ecotopen naar leefgebieden ooibossoorten

Het leefgebied van faunasoorten van ooibossen is ontleend aan de Ecotopenkartering 4^ecyclus (RWS). De onderstaande tabellen geven de vertaling van ecotopen naar leefgebieden weer.

Tabel 3.1 Vertaling van ecotopen naar leefgebieden

ECO_CODE	ECOTOOP	CODE_LEEF
HA-1	Overstromingsvrije akker	0
HA-2	Overstromingsvrij bebouwd	0
HB-1	Overstromingsvrij natuurlijk bos	2
HB-2	Overstromingsvrij struweel	2
HB-3	Overstromingsvrij productiebos	2
HB-4	Overstromingsvrije hoogstamboomgaard	0
HB-5	Overstromingsvrije laagstamboomgaard	0
HG-1	Overstromingsvrij natuurlijk grasland	4
HG-1-2	Overstromingsvrij grasland (natuurlijk of productie)	0
HG-2	Overstromingsvrij productiegrasland	0
HM-1	Overstromingsvrij riet	3
HP-1	Overstromingsvrije vegetatie met lage bedekking (5 - 25%)	4
HR-1	Overstromingsvrije ruigte	4
I.1	Dynamisch zoet tot brak ondiep water	7
II.1	Grindbanken	0
II.2	Zoete zandplaten	0
III.2-3	Matig tot sterk dynamisch hard substraat o.i. van zoet of brak water	0
IV.3	Zoetwater biezengors	3
IV.3	Zoetwater biezengors	3
IV.8-9	Helofytenmoeras (riet/moerasplanten) in oever	3
IX.a	Akker in oever	0
MzD	Diep water	6
MzM	Matig diep water	6
MzO	Ondiep water	6
MzZ	Zeer diep water	6
O-UA-1	Oeverwal of uiterwaard akker	0
O-UA-2	Oeverwal of uiterwaard bebouwd	0
O-UB-1	Oeverwal of uiterwaard natuurlijk bos	2
O-UB-2	Oeverwal of uiterwaard struweel	2
O-UB-3	Oeverwal of uiterwaard productiebos	2
O-UG-1	Oeverwal of uiterwaard natuurlijk grasland	4
O-UG-1-2	Oeverwal of uiterwaard grasland (natuurlijk of productie)	0

CODE_LEEF	Omschrijving
0	Geen leefgebied
1	Zachthoutooibos
2	Hardhoutooibos
3	Natte ruigte en moeras
4	Droge ruigte en droge graslanden
6	Water in uiterwaard stilstaand
7	Water in uiterwaard stromend

ECO_CODE	ECOTOOP	CODE_LEEF
O-UG-2	Oeverwal of uiterwaard productiegrasland	0
O-UK-1	Oeverwal of uiterwaard onberoeid (natuurlijk)	4
O-UP-1	Oeverwal of uiterwaard vegetatie met lage bedekking (5 - 25%)	4
O-UR-1	Oeverwal of uiterwaard ruigte	4
REST-H	Overstromingsvrij onbegroeid (antropogeen)	0
REST-O	Onbegroeid (antropogeen) in oever	0
REST-O-U	Oeverwal of uiterwaard onbegroeid (antropogeen)	0
REST-U	Uiterwaard onbegroeid (antropogeen)	0
RnD	Diepe nevengeul	7
RnM	Matig diepe nevengeul	7
RnO	Ondiepe nevengeul	7
RtD	Diepe eenzijdig aangetakte nevengeul	7
RtM	Matig diepe eenzijdig aangetakte nevengeul	7
RtO	Ondiepe eenzijdig aangetakte nevengeul	7
RvD	Zeer diep rivierbegeleidend water (> 20 d/j overstroomd)	6
RvM	Matig diep rivierbegeleidend water (> 20 d/j overstroomd)	6
RvO	Ondiep rivierbegeleidend water (> 20 d/j overstroomd)	6
RwD	Zeer diep rivierbegeleidend water (< 20 d/j overstroomd)	6
RwM	Matig diep rivierbegeleidend water (< 20 d/j overstroomd)	6
RwO	Ondiep rivierbegeleidend water (< 20 d/j overstroomd)	6
RzD	Diep zomerbed	5
RzM	Matig diep zomerbed	5
RzO	Ondiep zomerbed	5
UA-1	Uiterwaard akker	0
UA-2	Uiterwaard bebouwd	0
UB-1	Uiterwaard natuurlijk bos	2
UB-2	Uiterwaard struweel	2
UB-3	Uiterwaard productiebos	2
UB-4	Uiterwaard hoogstamboomgaard	0
UB-5	Uiterwaard laagstamboomgaard	0
UG-1	Uiterwaard natuurlijk grasland	4
UG-1-2	Uiterwaard grasland (natuurlijk of productie)	0
UG-2	Uiterwaard productiegrasland	0
UM-1	Uiterwaard riet	3
UP-1	Uiterwaard vegetatie met lage bedekking (5 - 25%)	4
UR-1	Uiterwaard ruigte	4
V.1-2	Moerasruigte in oever	3
VI.2-3	Zachthout struweel in oever	1
VI.4	Zachthout oobos in oever	1
VI.8	Productiebos in oever	1
VI.9	Hoogstamboomgaard in oever	0
VII.1	Moerassig overstromingsgrasland in oever	3

ECO_CODE	ECOTOOP	CODE_LEEF
VII.1-3	Moerassig overstromingsgrasland/productiegrasland in oever	0
VII.3	Productiegrasland in oever	0
VII.4	Vegetatie met lage bedekking (5 - 25%) in oever	3

4. Dispersie en vestiging van karakteristieke flora van oibossen

Inleiding

Voor het inschatten van de eventuele toename van de karakteristieke soortenrijkdom van een uiterwaard na het uitvoeren van maatregelen is het de vraag in hoeverre een nog afwezige soort zich waarschijnlijk vestigt binnen ca 20 jaar, gegeven:

- 1) Eisen aan groeiplaatstype en andere condities.
- 2) De huidige verspreiding in het rivierengebied
- 3) Soort specifieke kenmerken van dispersietype en -afstand.

Vuistregels voor de beoordeling van de dispersiecapaciteit van vaatplanten en mossen zijn opgesteld volgens de indeling in tabel 4.1 en toegelicht voor vaatplanten en voor mossen. De waarschijnlijkheid van vestiging binnen 20 jaar wordt vervolgens bepaald met vuistregels voor de aanwezigheid van gunstige vestigingscondities. Het gebruik van vuistregels betekent dat in het geval specifieke inzichten beschikbaar zijn ten aanzien van dispersie, vestiging en duurzame instandhouding, deze kennis altijd voorrang heeft in het afwegingskader.

Tabel 4.1. Categorieën van dispersiecapaciteit voor vestiging van vaatplanten en mossen binnen ca 20 jaar in een uiterwaard waarin herstelmaatregelen zijn uitgevoerd en voor vestiging gunstige condities zijn ontstaan.

Dispersie- capaciteit	Toelichting
1	lokaal: vestiging niet buiten uiterwaard waarin de soort voorkomt
2	bovenlokaal: vestiging in aangrenzende uiterwaarden vanuit uiterwaard waarin de soort voorkomt
3	traject: vestiging in uiterwaarden binnen riviertraject waarin de soort voorkomt
4	regionaal: vestiging vanuit huidig binnen- of buitendijks voorkomen binnen straal van 1-2 km
5	onbeperkt: vestiging ongeacht huidig voorkomen

Dispersiecapaciteit vaatplanten

De groep van vaatplanten omvat alle zaadplanten en varenachtige (Van der Meijden, 2005). De dispersiecapaciteit van vaatplanten is afhankelijk van de betreffende dispersiestrategie die kan worden ingedeeld volgens Sadlo et al. (2018). De voor de karakteristieke vaatplanten van oibossen relevante strategieën zijn in tabel 4.2 samengevat.

Tabel 4.2. Dispersiestrategieën (volgens Sadlo et al. 2018) van karakteristieke vaatplanten van ooibossen met de daarbij behorende dispersietypen, dispersievector en dispersie-afstanden. Dispersietype: auto = zonder specifieke vector; epizoo = uitwendig door dieren (vacht, veren, poten); endozoo = inwendig door dieren (en uitscheiding van zaden); anemo = door de wind; hydro = door het water.

Dispersiestrategie	Dispersietype	Dispersievector	Dispersie-afstand
Allium	auto	vnl geen	kort-middellang
Bidens	auto+epizoo	vnl grazers	kort-middellang
Cornus	auto+endozoo	vnl vogels/roofdieren	middellang-lang
Epilobium	anemo+auto	vnl wind	middellang-lang
Lycopodium	anemo+auto	vnl wind	zeer lang
Phragmites	anemo+hydro	vnl wind en water	middellang-lang
Sparganium	auto+hydro	vnl water	kort-middellang

Vuistregels voor de koppeling van dispersiestrategie aan dispersiecapaciteit zijn als volgt onderbouwd:

1. Allium-dispersiestrategie

Soorten zonder strategie gericht op actieve of passieve verspreiding over grotere afstand. We nemen aan dat nieuwe vestiging vrijwel uitsluitend optreedt binnen de uiterwaard waarin de soort voortkomt (dispersiecapaciteit 1) waarbij inundaties een gunstige rol kunnen spelen. Dit betreft 26 soorten kruiden (waarvan drie alleen in het zoetwatergetijdengebied).

2. Bidens-dispersiestrategie

Soorten waarvan de zaden door dieren worden verspreid via vacht of poten dankzij aanpassingen van zaad of vrucht (haakjes, tanden e.d.). Betreft slechts twee soorten: groot heksenkruid en geel nagelkruid. We nemen aan dat verspreiding binnen 20 jaar aanleiding kan zijn voor vestiging in aangrenzende uiterwaarden via middelgrote tot grotere zoogdieren (haas, ree, Galloway, Konik)(dispersiecapaciteit 2).

3. Cornus-dispersiestrategie

Soorten met vlezig vruchten of noten die door vogels en zoogdieren worden gegeten en waarvan de zaden door deze dieren kunnen worden verspreid over relatief grote afstanden vanuit de bron. Het gaat om 18 vaatplanten (3 kruid-, 10 struik- en 5 boomsoorten). Als vuistregel hanteren we een maximale afstand van 1-2 km voor succesvolle vestiging (binnen 20 jaar) vanuit een bron (dispersiecapaciteit 4). Deze afstand is ontleend aan de grootte van de home range van algemeen voorkomende dispersievector (vos, das, eekhoorn, kramsvogel, koperwiek, houtduif, gaai en merel), bepaald uit allometrische relaties met lichaamsgewicht volgens Hilbers et al. (2016) en zie Bijlsma et al. (2019a Box 3.2)¹. De home range heeft volgens deze relaties een diameter van 1.8 km voor de vos, 0.2 km voor de houtduif en 0.1 km voor de gaai en merel. De vuistregel van 1-2 km weerspiegelt het bereik van belangrijke dispersievector.

¹ Adult lichaamsgewicht volgens AnAge: the animal ageing and longevity database <http://genomics.senescence.info/species/>

4. Epilobium- en Phragmites-dispersiestrategie

Soorten met zaden of vruchten die zijn aangepast aan verspreiding door de wind, bijvoorbeeld dankzij vleugels (esdoorn, iep, els, berk) of pluus (wilg, kruiskruid). De maximale dispersie-afstanden van deze soorten zijn bepaald met de R-functie dispeRsal (Tamme et al., 2014) met als input: soortnaam, dispersiesyndroom (DS; in dit geval: wind.special), groeivorm (GF; herb, shrub of tree), zaadgewicht (SM) en valsnelheid (TV) ontleend aan Hintze et al. (2013) aangevuld vanuit de TRY Database² (Kattge et al., 2020), en loslaathoogte (RH) beschouwd als maximale soorthoogte volgens Van der Meijden (2005). Op grond van de uitkomsten van het dispeRsal-model zijn soorten van beide strategieën verdeeld over de capaciteitscategorieën 2 (bovenlokaal) voor maximale dispersie-afstand kleiner dan ca 100 m (alle kruiden, zwarte els en zomerlinde) en 4 (regionaal) voor afstanden duidelijk groter dan 100 m (overige boomsoorten in deze groep: esdoorns, wilgen, iepen, ruwe berk en haagbeuk).

5. Lycopodium-dispersiestrategie

Soorten met stoffijne zaden of sporen. Binnen de voor ooibos relevante lijst vaatplanten gaat het om twee paardenstaarten en grote keverorchis. Beide paardenstaarten lijken zich gezien het verspreidingsgebied vooral vegetatief en zeer incidenteel te verspreiden om zich daarna klonaal uit te breiden (De Winter & Lubienski, 2013) en worden daarom gerekend tot dispersie categorie 1 (lokaal, binnen uiterwaard). Grote keverorchis kan zich makkelijk vestigen over grote afstanden en is daarmee de enige vaatplant in dispersie categorie 5 (onbeperkt).

6. Sparganium-dispersiestrategie

Soorten die speciaal zijn aangepast aan verspreiding door water. Binnen de geselecteerde groep karakteristieke ooibossoorten behoort alleen de vooral in het zoetwatergetijdengebied en in bronmilieus en bovenloopjes voorkomende bittere veldkers tot deze strategie. Deze soort wordt toegekend aan dispersie categorie 2 (bovenlokaal: dispersie tot in aangrenzende uiterwaarden) mede vanwege de grote zeldzaamheid van deze soort in het rivierengebied (buiten de Biesbosch).

Dispersiecapaciteit 3 (op trajectniveau) is niet toegekend aan een van de karakteristieke vaatplanten maar zou voor enkele soorten uit categorie 2 wel kunnen gelden, zoals zwarte els. De meeste van de in aanmerking komende karakteristieke soorten zijn echter te schaars om op riviertrajectniveau verspreid te kunnen worden (met succesvolle vestiging binnen 20 jaar).

Dispersiecapaciteit mossen

De groep van mossen omvat alle lever-, hauw- en bladmosses (Siebel & During, 2006). De verspreiding van mossen verloopt via

- sporen door de lucht;
- bovengrondse broedlichamen (specifieke orgaantjes zoals flagellen, celdraden, knoppen) door de lucht, door water, zoogdieren (bever) of watervogels;
- in de grond aanwezige diasporen (langlevende sporen, broedknollen) door erosie en sedimentatie;
- fragmentatie (afgebroken delen van de mosplant) door wind, water, grazers of via maaisel.

² Request 8612 (public data of seed mass and terminal velocity)

Verspoeling bij hoog water en transport over grote afstanden binnen het rivierengebied is voor mossen veel belangrijker dan voor vaatplanten omdat mosplanten of delen daarvan na verspoeling makkelijk regenereren op geschikt substraat.

Gegeven deze dispersietypen en -vectoren is door expertkennis een toekenning gemaakt van karakteristieke mossen van ooibossen aan dispersiecapaciteit, ingedeeld volgens tabel 1. Hierbij zijn de volgende overwegingen gebruikt:

- huizigheid en kapselfrequentie in Nederland (volgens Touw & Rubers, 1989; Gradstein & Van Melick, 1996); eenhuizige, frequent kapselende soorten zijn niet dispersie-gelimiteerd; tweehuizige, zeldzame en niet (meer) kapselende soorten zijn juist sterk dispersie-gelimiteerd;
- vorming van specifieke broedlichamen aan de bovengrondse mosplant, zoals flagellen, broeddraden of -knoppen (volgens Touw & Rubers, 1989; Gradstein & Van Melick, 1996); in principe kunnen soorten met dergelijke broedlichamen zich (boven)lokaal snel uitbreiden als er geschikt substraat aanwezig is;
- zeldzaamheid in Nederland (volgens Siebel et al., 2013); in principe hebben algemeen voorkomende soorten een grotere kans zich door middel van fragmentatie te verspreiden dan zeldzame soorten; hierbij is hoog water voor soorten van groeiplaatstype II en III een belangrijker vector dan voor soorten van groeiplaatstype IV en V.

Deze overwegingen hebben geleid tot de toekenning van dispersiecapaciteit aan mossen van ooibossen volgens tabel 4.3.

Tabel 4.3 Toekenning van dispersiecapaciteit aan karakteristieke mossen van ooibossen. Voor de codering van dispersiecapaciteit zie tabel 4.1.

Dispersie-capaciteit	Toekenning
1	Lokaal: (zeer) zeldzame soorten van groeiplaatstype IV met klein kans op verspreiding buiten de uiterwaard van voorkomen
2	Bovenlokaal: (zeer) zeldzame soorten van groeiplaatstypen III (vaak ook II) die zich bij hoog water vegetatief (o.a. door fragmentatie) kunnen verspreiden naar aangrenzende uiterwaarden
3	Trajectniveau: algemene en vrij zeldzame soorten die zelden of niet kapselen maar zich vegetatief (door broedlichamen of fragmentatie) kunnen verspreiden binnen een riviertraject
5	Regionaal: algemene en vrij zeldzame eenhuizige soorten die frequent sporenkapsels vormen en zich via de lucht over grote afstand kunnen vestigen

Vestiging vaatplanten en mossen

Van vestiging kan pas sprake zijn als vitale diasporen (vruchten, zaden, sporen, broedlichamen, plantfragmenten) terecht komen in plekken met de voor de betreffende soort gunstige condities voor kieming of regeneratie. Binnen het Afwegingskader beoordelen we deze condities met vuistregels (zie Inleiding).

Voor zowel vaatplanten als mossen zijn gunstige vestigingscondities gekoppeld aan de groeiplaatstypen I -V (tabblad Groeiplaatstypen). We gaan ervan uit dat zich na maatregelen gericht op oobosontwikkeling binnen 20 jaar gunstige vestigingscondities voordoen, vroeger of later in de bosontwikkeling. Voor mossen geldt dit zowel voor bodemmosses als epifyten inclusief soorten die vooral worden aangetroffen op (stamvoeten van) dikke bomen.

Dispersiestrategieën en -categorieën zijn voor vaatplanten opgenomen in tabel 4.4 en voor mossen in tabel 4.5.

Tabel 4.4 Dispersiestrategieën en -categorieën zijn voor vaatplanten

Groeivorm Toelichting	
BV	boomvormende vaatplant
KV	kruidachtige vaatplant
SV	struikvormende vaatplant

Taxon. groep	SoortCode	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Groeivorm	Groeiplaats-type	Dispersie strategie	Dispersie capaciteit
Vaatplanten	VaaAdoMos	<i>Adoxa moschatellina</i>	Muskuskruid	KV	V	Allium	1
Vaatplanten	VaaAegPod	<i>Aegopodium podagraria</i>	Zevenblad	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaAllPet	<i>Alliaria petiolata</i>	Look-zonder-look	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaAllSco	<i>Allium scorodoprasum</i>	Slangenlook	KV	V	Allium	1
		<i>Ballota nigra ssp.</i>					
Vaatplanten	VaaBalNig	<i>meridionalis</i>	Stinkende ballote	KV	V	Allium	1
Vaatplanten	VaaBraSyl	<i>Brachypodium sylvaticum</i>	Boskortsteel	KV	IV V	Allium	1
		<i>Caltha palustris ssp.</i>					
Vaatplanten	VaaCalPal	<i>araneosa</i>	Spindotterbloem	KV	VII zwg	Allium	1
Vaatplanten	VaaCarStr	<i>Carex strigosa</i>	Slanke zegge	KV	VII zwg	Allium	1
Vaatplanten	VaaCarSyl	<i>Carex sylvatica</i>	Boszegge	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaCleVit	<i>Clematis vitalba</i>	Bosrank	SV	I III IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaCorSol	<i>Corydalis solida</i>	Vingerhelmbloem	KV	V	Allium	1
Vaatplanten	VaaCruLae	<i>Cruciata laevipes</i>	Kruisbladwalstro	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaElyCan	<i>Elymus caninus</i>	Hondstarwegras	KV	IV V	Allium	1

Taxon. groep	SoortCode	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Groei- vorm	Groeiplaats- type	Dispersie strategie	Dispersie capaciteit
Vaatplanten	VaaEquRam	<i>Equisetum ramosissimum</i>	Vertakte paardenstaart	KV	V	Lycopodium	1
Vaatplanten	VaaEquMoo	<i>Equisetum x moorei</i>	Vertakt schaafstro	KV	V	Lycopodium	1
Vaatplanten	VaaEryVir	<i>Erysimum virgatum</i>	Stijve steenraket	KV	V	Allium	1
Vaatplanten	VaaFriMel	<i>Fritillaria meleagris</i>	Kievitsbloem	KV	III IV	Allium	1
Vaatplanten	VaaGagLut	<i>Gagea lutea</i>	Bosgeelster	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaImpNol	<i>Impatiens noli-tangere</i>	Groot springzaad	KV	III IV	Allium	1
Vaatplanten	VaaLamMac	<i>Lamium maculatum</i>	Gevlekte dovenetel	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaLeuAes	<i>Leucojum aestivum</i>	Zomerklokje	KV	VII zwg	Allium	1
Vaatplanten	VaaLysNum	<i>Lysimachia nummularia</i>	Penningkruid	KV	II III IV	Allium	1
Vaatplanten	VaaOrnUmb	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	Gewone vogelmelk	KV	III IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaRanAur	<i>Ranunculus auricomus</i>	Gulden boterbloem	KV	IV	Allium	1
Vaatplanten	VaaRumSan	<i>Rumex sanguineus</i>	Bloedzuring	KV	III IV	Allium	1
Vaatplanten	VaaStaSyl	<i>Stachys sylvatica</i>	Bosandoorn	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaSteNem	<i>Stellaria nemorum</i>	Bosmuur	KV	IV V	Allium	1
Vaatplanten	VaaVioOdo	<i>Viola odorata</i>	Maarts viooltje	KV	IV V	Allium	1
VaatplantenOverigHoutig	VaaAlnGlu	<i>Alnus glutinosa</i>	Zwarte els	BV	IVa	Epilobium	2
Vaatplanten	VaaCarAma	<i>Cardamine amara</i>	Bittere veldkers	KV	IVa	Sparganium	2
Vaatplanten	VaaCirLut	<i>Circaea lutetiana</i>	Groot heksenkruid	KV	IV V	Bidens	2
Vaatplanten	VaaCrePal	<i>Crepis paludosa</i>	Moerasstreekzaad	KV	IVa	Epilobium	2
Vaatplanten	VaaGeuUrb	<i>Geum urbanum</i>	Geel nagelkruid	KV	III IV V	Bidens	2
Vaatplanten	VaaJacPal	<i>Jacobaea paludosa</i>	Moeraskruiskruid	KV	II III IV	Epilobium	2
Vaatplanten	VaaPetHyb	<i>Petasites hybridus</i>	Groot hoefblad	KV	III IV V	Phragmites	2
Vaatplanten	VaaSenSar	<i>Senecio sarracenicus</i>	Rivierkruiskruid	KV	II III IV V	Epilobium	2
VaatplantenOverigHoutig	VaaTilPla	<i>Tilia platyphyllos</i>	Zomerlinde	BV	IV V	Epilobium	2
VaatplantenOverigHoutig	VaaAceCam	<i>Acer campestre</i>	Spaanse aak	BV	IV V	Epilobium	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaAcePla	<i>Acer platanoides</i>	Noorse esdoorn	BV	IV V	Epilobium	4
Vaatplanten	VaaAcePse	<i>Acer pseudoplatanus</i>	Gewone esdoorn	BV	IV V	Epilobium	4
Vaatplanten	VaaAruMac	<i>Arum maculatum</i>	Gevlekte aronskelk	KV	IV V	Cornus	4

Taxon. groep	SoortCode	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Groei- vorm	Groeiplaats- type	Dispersie strategie	Dispersie capaciteit
VaatplantenOverigHoutig	VaaBetPen	<i>Betula pendula</i>	Ruwe berk	BV	III IV V	Epilobium	4
Vaatplanten	VaaBryCre	<i>Bryonia dioica</i>	Heggenrank	KV	IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaCarBet	<i>Carpinus betulus</i>	Haagbeuk	BV	IV V	Epilobium	4
Vaatplanten	VaaCorSan	<i>Cornus sanguinea</i>	Rode kornoelje	SV	III IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaCorAve	<i>Corylus avellana</i>	Hazelaar	SV	IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaCraLae	<i>Crataegus laevigata</i>	Tweestijlige meidoorn	SV	IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaCraMon	<i>Crataegus monogyna</i>	Eenstijlige meidoorn	SV	III IV V	Cornus	4
Vaatplanten	VaaEuoEur	<i>Euonymus europaeus</i>	Wilde kardinaalsmuts	SV	IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaFagSyl	<i>Fagus sylvatica</i>	Beuk	BV	V	Cornus	4
Vaatplanten	VaaFraExc	<i>Fraxinus excelsior</i>	Es	BV	III IV V	Epilobium	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaMalSyl	<i>Malus sylvestris</i>	Wilde appel	BV	NA	Cornus	4
Vaatplanten	VaaPopNig	<i>Populus nigra</i>	Zwarte populier	BV	I III IV V	Phragmites	4
Vaatplanten	VaaPruPad	<i>Prunus padus</i>	Gewone vogelkers	BV	III IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaPruSpi	<i>Prunus spinosa</i>	Sleedoorn	SV	III IV V	Cornus	4
Vaatplanten	VaaQueRob	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	BV	III IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaRhaCat	<i>Rhamnus cathartica</i>	Wegedoorn	SV	III IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaRibRub	<i>Ribes rubrum</i>	Aalbes	SV	III IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaRibUva	<i>Ribes uva-crispa</i>	Kruisbes	SV	IV V	Cornus	4
Vaatplanten	VaaSalAlb	<i>Salix alba</i>	Schietwilg	BV	I II III IV	Phragmites	4
Vaatplanten	VaaSalTri	<i>Salix triandra</i>	Amandelwilg	BV	II III	Phragmites	4
Vaatplanten	VaaSalVim	<i>Salix viminalis</i>	Katwilg	SV	II III	Phragmites	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaSamNig	<i>Sambucus nigra</i>	Gewone vlier	SV	III IV V	Cornus	4
Vaatplanten	VaaSilBac	<i>Silene baccifera</i>	Besanelier	KV	IV V	Cornus	4
VaatplantenOverigHoutig	VaaSorAuc	<i>Sorbus aucuparia</i>	Gewone lijsterbes	BV	IV V	Cornus	4
Vaatplanten	VaaUlmLae	<i>Ulmus laevis</i>	Fladderiep	BV	V	Epilobium	4
Vaatplanten	VaaUlmMin	<i>Ulmus minor</i>	Veldiep	BV	IV V	Epilobium	4
Vaatplanten	VaaNeoOva	<i>Neottia ovata</i>	Grote keverorchis	KV	IV	Lycopodium	5

Tabel 4.5 Dispersiestrategieën en -categorieën zijn voor mossen

Kapselfrequentie Toelichting	
a	abundant
f	frequent
o	occasional
r	rare
nul	nooit of na 1950 niet meer waargenomen in Nederland

Taxon. groep	SoortCode	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Groeiplaats	Substraat	Huizigheid	Kapsel-frequentie	Broed-lichamen	Voorkomen	Dispersie capaciteit
Mossen	MosAnoAtt	<i>Anomodon attenuatus</i>	Klein touwtjesmos	II III	EM	2	nul	flagel	zzz	2
Mossen	MosAnoVit	<i>Anomodon viticulosus</i>	Groot touwtjesmos	II III IV	EM	2	nul	flagel	zz	2
Mossen	MosBraMil	<i>Brachythecium mildeanum</i>	Moerasdikkopmos	III	EM	1	f	nul	a	5
Mossen	MosFisBry	<i>Fissidens bryoides</i>	Gezoomd vedermos	III IV	TM	1	a	nul	a	5
Mossen	MosFisExi	<i>Fissidens exilis</i>	Dwergvedermos	IV	TM	1	a	nul	z	5
Mossen	MosFisGym	<i>Fissidens gymnandrus</i>	Vloedvedermos	II III	EM	1	f	nul	zz	2
Mossen	MosFisTax	<i>Fissidens taxifolius</i>	Kleivedermos	II III IV	TM	1	f	nul	a	5
Mossen	MosHomTri	<i>Homalia trichomanoides</i>	Spatelmos	II III IV V	EM	1	o	flagel	z	3
Mossen	MosIsoAlo	<i>Isothecium alopecuroides</i>	Recht palmpjesmos	II III IV V	EM	2	r	nul	z	3
Mossen	MosLunCru	<i>Lunularia cruciata</i>	Halvemaantjesmos	III IV	TM	2	nul	korrel	a	3
Mossen	MosMniMar	<i>Mnium marginatum</i>	Rood sterrenmos	II III	EM	2	r	nul	zz	2
Mossen	MosNecCom	<i>Neckera complanata</i>	Glad kringmos	II III IV	EM	2	nul	flagel	zz	2
Mossen	MosOxyPum	<i>Oxyrrhynchium pumilum</i>	Klein snavelmos	IV	TM	2	o	nul	zz	1
Mossen	MosOxySch	<i>Oxyrrhynchium schleicheri</i>	Kalksnavelmos	IV	TM	2	o	nul	zzz	1
Mossen	MosPlaEll	<i>Plagiomnium ellipticum</i>	Stomp boogsterrenmos	II III	TM	2	nul	nul	z	3
Mossen	MosSclCes	<i>Scleropodium cespitans</i>	Vossenstaartmos	II III IV	EM	2	r	nul	zz	2
Mossen	MosSynLat	<i>Syntrichia latifolia</i>	Riviersterretje	II III	EM	2	nul	korrel	z	3
Mossen	MosThaAlo	<i>Thamnobryum alopecurum</i>	Struikmos	IV	TM	2	r	nul	z	3
Mossen	MosTimMeg	<i>Timmia megapolitana</i>	Vloedschedemos	zwg	TM	1	f	nul	zzz	2

5. Dispersieafstand en areaal leefgebied van karakteristieke fauna van ooibossen

De vestigingskansen voor faunasoorten en de geschiktheid van ooibos als leefgebied zijn gebaseerd op de principes uit de metapopulatietheorie. De levensvatbaarheid van een faunapopulatie is afhankelijk van het **draagvermogen** van een bepaald leefgebied (broed-, foerageer- en rustgebied) voor de soort, in relatie tot het netwerk van leefgebieden en (deel)populaties waar het deel vanuit maakt en het vermogen van individuen van de soort om de afstand tussen de leefgebieden en verschillende (deel)populaties te overbruggen. Een netwerk van een soort bestaat uit lokale populaties die met elkaar verbonden zijn door uitwisseling. Individuen kunnen van de ene naar de andere populatie bewegen wanneer ze op zoek zijn naar een nieuw habitat. Deze bewegingen, worden dispersie genoemd en voor groepen van soorten is de afstand die overbrugd kan worden uit onderzoek bekend. We noemen dit de **dispersie-afstand** of netwerkaafstand. Uitwisseling van individuen tussen onderdelen van een netwerk vindt veelal plaats via corridors, soms fysiek over de grond, of vliegend etc. en soms ook stapsgewijs via 'stepping stones' (Van der Sluis, Bloemmen, & Bouwma, 2004). In een samenhangend netwerk van populaties is de kans op uitsterven veel kleiner, doordat individuen tussen de verschillende populaties van het netwerk kunnen uitwisselen.

Naast de afstand tussen leefgebieden is het areaal aan geschikt habitat dat binnen het netwerk valt van belang voor een soort. In de ideale situatie zou er in een leefgebied voor zoveel reproductieve eenheden/broedparen ruimte zijn dat de populatie normale aantalsfluctuaties kan overleven. Deze populatiegrootte wordt de Minimum Viable Population (MVP) genoemd. De kans op uitsterven van een MVP is kleiner dan 5% in 100 jaar, wat is gebaseerd op internationaal gehanteerde normen (Verboom et al., 2001; Opdam et al., 2002).

In veel gefragmenteerde landschappen zoals het Nederlandse rivieren gebied is een MVP geen optie (Van der Sluis et al. 2020). We houden om die reden in dit afwegingskader de oppervlakte aan leefgebied aan die nodig is voor een **sleutelpopulatie** d.w.z. een populatie die het merendeel van de normale fluctuaties kan opvangen zonder uit te sterven.

Kengetallen van dispersieafstanden en oppervlakten van sleutelgebieden voor de karakteristieke soorten van ooibossen zijn ontleend aan: Broekmeyer & Steingröver 2001; Pouwels et al., 2002a; Reijnen et al., 2006; Pouwels et al., 2007; NVK 2011.

In tabel 5.1 zijn de dispersie-afstand, de oppervlakte van sleutelgebieden en het type leefgebied (geschikt habitat) van de soorten weergegeven. Het Afwegingskader ooibossen evalueert de oppervlakte geschikt leefgebied (ooibos + natte ruigte en moeras + droge ruigte en grasland + stilstaand en stromend uiterwaard water) binnen 5 dispersie-afstanden (<500m, <2000m, <5000m, <10.000m en <50.0000m) in de actuele situatie en na de uitbreiding van het ooibos.

Tabel 5.1 Typen leefgebied, oppervlakte sleutelgebied en dispersie-afstand per soort

Soortgroep	Soortgoep_2	Wetenschappelijk naam	Nederlandse naam	Code_leefgebied	Sleutelgebied (ha)	Dispersie (km)
Amfibieen	Amfibieen	<i>Hyla arborea</i>	Boomkikker	1, 2, 3, 6	5-50	<0.5
Amfibieen	Amfibieen	<i>Pelobates fuscus</i>	Knoflookpad	1, 3, 6	5-50	<0.5
Amfibieen	Amfibieen	<i>Triturus cristatus</i>	Kamsalamander	1, 3, 6	5	<0.5
Amfibieen	Amfibieen	<i>Epidalea calamita</i>	Rugstreeppad	3, 4, 6	5-50	<2
Insekten	Overige evertelaten	<i>Smerinthus ocellata</i>	Pauwoogpijlstaart	1	50-300	<5
Insekten	Overige evertelaten	<i>Catocala nupta</i>	Rood weeskind	1	50-300	<5
Insekten	Dagvlinders	<i>Thecla betulae</i>	Sleedoornpage	2	5-50	<2
Insekten	Overige evertelaten	<i>Melanthia procellata</i>	Witvlekbosrankspanner	2	5	<0.5
Insekten	Dagvlinders	<i>Nymphalis polychloros</i>	Grote vos	1, 2	300-1000	<50
Insekten	Dagvlinders	<i>Apatura iris</i>	Grote weerschijnvlinder	1, 2	50-300	<5
Insekten	Dagvlinder	<i>Argynnis paphia</i>	Keizersmantel	1, 2	5-50	<5
Insekten	Overige evertelaten	<i>Dorcus parallelipipedus</i>	Klein vliegend hert	1, 2	5	<0.5
Insekten	Overige evertelaten	<i>Aromia moschata</i>	Muskusboktor	1, 2	5-50	<2
Insekten	Dagvlinders	<i>Leptidea sinapis</i>	Boswitje	1, 2, 4	50-300	<5
Vogels	Zangvogels	<i>Coccothraustes coccothr.</i>	Appelvink	1, 2	50-300	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Sitta europaea</i>	Boomklever	1, 2	5-50	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Dendrocopos minor</i>	Kleine bonte specht	1, 2	50-300	<10
Vogels	Zangvogels	<i>Parus montanus</i>	Matkop	1, 2	300-1000	<10
Vogels	Zangvogels	<i>Oriolus oriolus</i>	Wielewaal	1, 2	50-300	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Nachtegaal	1, 2, 3	50-300	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Hippolais icterina</i>	Spotvogel	1, 2, 3	50-300	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Ciconia nigra</i>	Zwarte ooievaar	1, 2, 3, 6	1000-7500	<50
Vogels	Roofvogels	<i>Accipiter gentilis</i>	Havik	1, 2, 3, 4	1000-7500	<50
Vogels	Roofvogels	<i>Milvus migrans</i>	Zwarte wouw	1, 2, 3, 4	>7500	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Muscicapa striata</i>	Grauwe vliegenvanger	1, 2, 3, 4	50-300	<10
Vogels	Roofvogels	<i>Pandion haliaetus</i>	Visarend	1, 2, 3, 6, 7	>7500	<50
Vogels	Roofvogels	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Zeearend	1, 2, 3, 6, 7	>7500	<50

Soortgroep	Soortgoep_2	Wetenschappelijk naam	Nederlandse naam	Code_leefgebied	Sleutelgebied (ha)	Dispersie (km)
Vogels	Zangvogels	<i>Luscinia svecica</i>	Blauwborst	1, 3	50-300	<10
Vogels	Zangvogels	<i>Remiz pendulinus</i>	Buidelmees	1, 3	300-1000	<50
Vogels	Zangvogels	<i>Cettia cetti</i>	Cetti's zanger	1, 3	300-1000	<10
Weekdieren	Overige evertrebraten	<i>Clausilia dubia</i>	Knotwilgslak	1	5	<0.5
Zoogdieren	Zoogdieren	<i>Castor fiber ssp. albicus</i>	Bever	1, 2, 3, 6, 7	300-1000	<10
Zoogdieren	Zoogdieren	<i>Lutra Lutra</i>	Otter	1, 3, 6, 7	>7500	<50

Code_leefgebied	Omschrijving leefgebied
1	Zachthoutbos en -struweel
2	Hardhoutbos en -struweel
3	Natte ruigte en moeras
4	Droge ruigte en droge graslanden
6	Water in uiterwaard stilstaand
7	Water in uiterwaard stromend

6. Oppervlaktebehoefte ooibossen

Deze paragraaf is ontleend aan Bijlsma et al. (2019a §3.3.2). Oppervlaktebehoefte voor het natuurlijk functioneren van bossen op het schaalniveau van het bosmozaïek ('gap dynamics') kan worden ontleend aan het concept van minimum structuurareaal (MSA; Bücking, 2003; Parviainen, 2005) gebaseerd op het algemenere concept van 'minimum dynamic area' (Poiani et al., 2000). Om ook verstoringen op grotere schaal ruimte te geven ('stand dynamics'; Angelstam & Kuuluvainen, 2005; Hahn et al., 2007) moet het MSA vergroot worden tenminste met een factor vijf (Parviainen, 2005). Dit areaal is nog steeds een structuurareaal zonder eisen aan soortensamenstelling (Busing & White, 1993), zoals eigenlijk gewenst vanuit de definitie van gunstige structuur en functie van een habitatype volgens de habitatrichtlijn. Voor ooibossen gaan we voor de oppervlaktebehoefte onder dynamische omstandigheden uit van een 5-voudig MSA volgens Koop & Van der Werf (1995) zoals weergegeven in tabel 6.1.

Tabel 6.1. Minimum structuurareaal (MSA, ha) en minimum dynamiek-areaal (MDA, ha) van ooibostypen. Bostypen en MSA naar Koop & Van der Werf (1995).

Bostype	Habitatype	MSA (ha)	MDA (ha)
Abelen-Iepenbos	H91F0	10	50
Droog Essen-Iepenbos	H91E0B	10	50
Elzenrijk Essen-Iepenbos (met grondwaterinvloed)	H91E0B	15	75
Schietwilgenbos	H91E0A	25	125

In tabel 6.2 en 6.3 zijn de MSA en MDA vertaald naar de ooibostypologie en groeiplaats indeling van Wolf et al. (2001)

Tabel 6.2 Vertaling van MSA en MDA naar ooibostypologie van Wolf et al. (2001). () geschat op basis van schietwilgenbos

Ooibostypen	Vegetatie	MSA (ha)	MDA (ha)
Zachthout ooibossen	Zwarte populier	(25)	(125)
	Lissen-ooibos	25	125
	Grote brandnetel	25	125
Hardhout ooibossen	Essen-lepen	10	50
	Elzenrijk Essen-lepenbos	15	75
	Abelen-lepen	10	50

Tabel 6.3 Vertaling van MSA en MOB naar groeiplaatstypen (Wolf et al. 2001)

Groeiplaatstype	MSA (ha)	MDA (ha)
I Rivierstranden	25	125
II Lage uiterwaarden en oevers van strangen	25	125
III Vochtige uiterwaarden	25	125
IV Hoge uiterwaarden	10	50
IVa Kwelgevoede verlande strangen en lage uiterwaarden	15	75
V Oeverwallen en rivierduinen	10	50

7. Referenties

- Angelstam, P. & T. Kuuluvainen. 2005. Boreal forest disturbance regimes, successional dynamics and landscape structures - a European perspective. *Ecological Bulletins* 51: 117-136.
- Arts, G., R. Verdonchot, G. Maas, H. Massop, F. Ottburg & E. Weeda, 2016. Herstel en ontwikkeling van laagdynamische, aquatische systemen in het rivierengebied. Driebergen. VBNE, Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren. Rapport nr. 2016/OBN205-RI
- Bijlsma, R.J., E. Agrillo, F. Attorre, L. Boitani, A. Brunner, P. Evans, R. Foppen, S. Gubbay, J.A.M. Janssen, A. van Kleunen, W. Langhout, R. Noordhuis, M. Pacifici, I. Ramírez, C. Rondinini, M. van Roomen, H. Siepel & H.V. Winter. 2019a. Defining and applying the concept of Favourable Reference Values for species and habitats under the EU Birds and Habitats Directives. Technical report. Wageningen Environmental Research report 2928, Wageningen.
- Bijlsma, R.J., E. Agrillo, F. Attorre, L. Boitani, A. Brunner, P. Evans, R. Foppen, S. Gubbay, J.A.M. Janssen, A. van Kleunen, W. Langhout, M. Pacifici, I. Ramírez, C. Rondinini, M. van Roomen, H. Siepel, C.A.M. van Swaaij & H.V. Winter, 2019b. Defining and applying the concept of Favourable Reference Values for species and habitats under the EU Birds and Habitats Directives; Examples of setting favourable reference values. Wageningen, Wageningen Environmental Research report 2929, Wageningen.
- Broekmeyer, M., & Steingröver, E. (2001). Handboek robuuste verbindingen: ecologische randvoorwaarden.
- Bücking, W. 2003. Are there threshold numbers for protected forests? *Journal of Environmental Management* 67: 37-45.
- Busing, R.T. & P.S. White (1993). Effects of area on old-growth forest attributes: implications for the equilibrium landscape concept. *Landscape Ecology* 8(2): 119-126.
- De Winter, W. & M. Lubienski. 2013. *Equisetum xascendens* Lubienski & Bennert: de eerste triploïde paardenstaartbastaard in Nederland. *Gorteria* 36: 1-17.
- Ellenberg, H., H.E. Weber, R. Düll, V. Wirth, W. Wener & D. Paulißen. 1991. Zeigerwerte von Pflanzen in Mitteleuropa. *Scripta Geobotanica* 18: 1-248.
- Gradstein, S.R. & H.M.H. van Melick. 1996. De Nederlandse levermossen & hauwmossen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Hahn, K., J. Emborg, L. Vesterdal, S. Christensen, R.H.W. Bradshaw, K. Raulund-Rasmussen & J.B. Larsen. 2007. Natural forest stand dynamics in time and space - synthesis of research in Suserup Skov, Denmark and perspectives for forest management. *Ecological Bulletins* 52: 183-194. Hilbers, J.P., A.M. Schipper, A.J. Hendriks, F. Verones, H.M. Pereira & M.A.J. Huijbregts. 2016. An allometric approach to quantify the extinction vulnerability of birds and mammals. *Ecology* 97(3): 615-626.
- Hill, M.O., C.D. Preston & D.B. Roy. 2004. PLANTATT. Attributes of British and Irish plants: status, size, life history, geography and habitats. NERC Centre for Ecology & Hydrology, Monks Wood.

- Hintze, Chr., F. Heydel, Ch. Hoppe, S. Cunzea, A. König & O. Tackenberg. 2013. D³: the Dispersal and Diaspore Database – Baseline data and statistics on seed dispersal. *Perspectives in Plant Ecology, Evolution and Systematics* 15: 180-192.
- Hommel, P.W.F.M., R.J. Bijlsma, H.G.J.M. Koop, G.J. Maas, R.W. de Waal & E.J. Weeda. 2014. Herstel en ontwikkeling van hardhoutooibossen. Rapport 2014/OBN-194-RI. VBNE, Driebergen.
- Kater, E., B. Makaske en G. Maas, 2012. Morfodynamiek langs de grote rivieren; inventarisatie van processen en evaluatie van maatregelen. Rapport 2012/OBN154-RI, Ministerie van EL&I, Den Haag/Boschap, Driebergen, 98 pp.
- Kattge, J, G. Bönisch, S. Díaz et al. 2020. TRY plant trait database – enhanced coverage and open access. *Glob. Change Biol.* 26: 119– 188.
<https://doi.org/10.1111/gcb.14904>
- Lange, H.J. de, G.J. Maas, B. Makaske, M. Nijssen, J. Noordijk, S. van Rooij & C.C. Vos. 2013. Fauna in het rivierengebied. Knelpunten en mogelijkheden voor herstel van terrestrische en amfibische fauna. Rapport nr. 2013/OBN175-RI. Directie Agrokennis, Ministerie van Economische Zaken.
- Maas, G.J., 2014. Kaart ouderdom ooibossen in het winterbed van de grote rivieren. OBN, Driebergen
- Opdam, P., Foppen, R., & Vos, C. (2002). Bridging the gap between ecology and spatial planning in landscape ecology. *Landscape Ecology*, 16(8), 767-779.
- Parviainen, J. 2005. Virgin and natural forests in the temperate zone of Europe. *For.Snow Landsc.Res.* 79(1/2): 9–18.
- Poiani, K.A., B.D. Richter, M.G. Anderson & H.E. Richter. 2000. Biodiversity conservation at multiple scales: Functional sites, landscapes, and networks. *BioScience* 50(2): 133-146.
- Pouwels, R., J. van der Gref, M. van Adrichem, H. Kuipers, R. Jochem en R. Reijnen. 2008a LARCH Status A. WOt-werkdocument. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Wageningen. Pouwels, R., R.
- Reijnen, M. Wallis de Vries, A. van Kleunen, H. Kuipers & J. van der Gref. 2008b. Water-, milieu- en ruimtecondities fauna: implementatie in LARCH. WOt-werkdocument.
- Pouwels, R., M.J.S.M. Reijnen, J.T.R. Kalkhoven en J. Dirksen. 2002. Ecoprofielen voor soortanalyses van ruimtelijke samenhang met LARCH. Alterra-rapport 493. Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen.
- Reijnen M.J.S.M., H. Kuipers & R. Pouwels. 2006. Optimalisatie samenhang Ecologische Hoofdstructuur. Alterra-rapport 1296. Alterra, Wageningen.
- Sádlo, J., M. Chytrý, J. Pergl & P. Pyšek. 2018. Plant dispersal strategies: a new classification based on the multiple dispersal modes of individual species. *Preslia* 90: 1–22.

Siebel, H.N., R.J. Bijlsma & L.B. Sparrius. 2013. Basisrapport voor de Rode Lijst mossen 2012. BLWG-rapport 14. Bryologische en Lichenologische Werkgroep, Oude-Tonge (tevens Buxbaumiella 96).

Siebel, H.N. & H.J. Duing. 2006. Beknopte mosflora van Nederland en België. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Tamme, R. L. Götzenberger, M. Zobel, J.M. Bullock, D.A.P. Hooftman, A. Kaasik & M. Pärtel. 2014. Predicting species' maximum dispersal distances from simple plant traits. *Ecology*, 95(2): 505–513.

Touw, A. & W.V. Rubers. 1989. De Nederlandse Bladmossen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Van der Meijden, R. 2005. Heukels' Flora van Nederland. 23ste druk. Wolters-Noordhoff, Groningen.

Van der Sluis, T., Bloemen, M., & Bouwma, I. M. (2004). European corridors: strategies for corridor development for target species. Tilburg/Wageningen, The Netherlands.

Van der Sluis, T., B. Pedroli, I. Woltjer, E. van Elburg, G.J. Maas (in prep. 2020) Uitwerking PAGW Natuuropgave Hotspots Grote Rivieren. Wageningen Environmental Research rapport xxxx, Wageningen.

Verboom, J., Foppen, R., Chardon, P., Opdam, P., & Luttikhuisen, P. (2001). Introducing the key patch approach for habitat networks with persistent populations: an example for marshland birds. *Biological Conservation*, 100(1), 89-101.

Wolf, R.J.A.M., Stortelder, A.H.F., Waal, R.W. de (red.), 2001. Ooibossen. KNNV Uitgeverij. 200 pp.